

Kadınların Kent Hakkı: Bütün Köşebaşlarını İstemek

TESEV İyi Yönetişim Tartışmaları TESEV'in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Dr. Selda Tuncer

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

2000'de Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans tezini doksanlı yıllar Türk sinemasında İstanbul kent imgesi üzerine hazırladı. Aynı zamanda araştırma görevlisi olarak görev yaptığı ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde kent üzerine çalışmaya devam etti. Doktora tezinde 1950-80 dönemi Ankara'sında kadınların gündelik kamusal mekân deneyimlerini inceledi. Yaptığı iki tez çalışması da TSBD genç sosyal bilimciler ödülüne layık görüldü. Doktora araştırması yakın zamanda "Women and Public Space in Turkey: Gender, Modernity and the Urban Experience" başlığıyla kitap olarak yayınlandı. Şu anda Van'da yaşamakta olup toplumsal cinsiyet ve mekân, feminist coğrafya, kent kültürü ve kimliği, gündelik hayat, nitel araştırmalar ve feminist yöntem alanlarında çalışmalar yapıyor.

Yaşadığımız kentlerin cinsiyeti var mı veya kentin cinsiyetli bir kişilik olduğunu hayal etsek gözümüzde ilk ne canlanırdı? Kentin cinsiyetine dair ortaya atılan bu soru ilk bakışta basit gibi görünse de aslında temelinde bir adalet ve eşitlik sorusuna karşılık gelir çünkü toplumsal cinsiyet "kent hakkını" belirleyen ana eksenlerden biridir (1).

Bu tespite yaygın olarak karşı gelen sorulardan biri "bu şekilde düşünecek olursak zaten her şey cinsiyetli değil midir?" gibi bir ifadeyle kendini bulur ve kente özel bir vurgunun yapılmasının gerekliliğini sorgular. Bu soru söz konusu argümanı zayıflatmadığı gibi aksine feministlerin yıllardır savduklarını haklı çıkarır: evet, toplumsal hayatımız -birçok şeyin yanında- cinsiyet normlarına ve ilişkilerine göre düzenlendiği için her şey belli düzeyde cinsiyetlidir ve buna mekânlar da dâhil olup kent bunu incelemek için eşsiz bir alandır.

Yaygın olarak karşılaşılan diğer soru ise peki ya yoksullar, engelliler, yaşlılar, çocuklar gibi diğer dezavantajlı gruplara ne olacağıdır. Bu tür bir soru daha en başından toplumsal cinsiyet bakışının bu tür farklılıkları görmezden geldiği gibi bir yanlış varsayımla hareket ederken, herhangi bir çözüm sunmaktan da uzaktır. Zira kent hakkı ancak bütünsel bir yaklaşımla anlaşılırsa hayata geçme imkânı doğar ve bu yazıda birazdan açıklamaya çalışacağım üzere, farklı gruplar için de geçerli olduğu gibi kadınların kentle ilişkisi kendine özgü eşitsizlik ve dışlanma deneyimleri taşır.

Sadece çekirdek aileyi merkeze alan ve kadını da bu ekseninde konumlayan kent politikalarının birçok kadın için -bekâr anneler, yalnız yaşayanlar, engelliler, yaşlılar, eşcinsel ve trans kadınlar, vd.- dışlayıcı ve engelleyici sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

Kadınlar ve Kentlerin Güvenliği

Kent çalışmalarındaki feminist literatürün gelişimine genel olarak baktığımızda öne çıkan eğilimlerin başında kadınların kentle ilişkilerinin güvenlik bağlamında ele alınması gelir. Bugün de güncelliğini tüm yakıcılığıyla sürdüren ve kentsel politika tartışmalarında önemli bir yer kaplayan bu sorunun temelinde kent mekânlarının kadınlar için şiddet ve tehlike arz etmesi yatar. Özellikle metropol ölçeğindeki kentler çoğu insan için korku ve endişe yaratabilir ama burada söz konusu kadın olmaktan kaynaklı yaşanan fiziksel ve cinsel şiddet başta olmak üzere çeşitli şiddet biçimleridir. Ayrıca şunu unutmamak gerekir ki, toplumsal cinsiyet temelli olmayan kap-kaç gibi suç ve şiddet vakalarına da kadınların uğrama oranı erkeklere göre çok daha yüksektir. Bu anlamda, her yıl en güvenli şehir listeleri yapılırken (yalnız seyahat eden) kadınlar için en güvenli ve en tehlikeli şehir sıralamaları ayrıca yapılır.

Örneğin, 2017 yılında kadın çalışmaları alanında çeşitli uzmanların görüşleri alınarak yapılan bir araştırma cinsel şiddet, sağlık hizmetlerine erişim, kültürel pratikler ve ekonomik fırsatlar ölçütlerini alarak dünyanın kadınlar için en tehlikeli 10 megakentini belirlemiştir (2).

Birinci sırada Kahire, 10. sırada İstanbul yer alırken sadece cinsel şiddet alanında İstanbul 6. sıraya yükselmiştir. Dikkat edilirse burada kent güvenliği sadece cinsel şiddet değil, aynı zamanda kadınların ekonomik fırsatlara ve sağlık hizmetlerine erişimi ve kadınlara yönelik zararlı kültürel pratikler üzerinden de değerlendirilmiştir. Bu tür bütüncül yaklaşımlar kadınların kent hayatına adil ve eşit katılımlarına yönelik etkili ve kalıcı çözümler üretme potansiyeli taşır. Yapılan birçok çalışma kadınların eğitim ve iş hayatına katılımının toplumsal hayatta güçlenmelerinin önünü açtığını ve kent hayatının imkânlarından daha iyi faydalanmalarını sağladığını göstermektedir.

Benzer şekilde, sağlık hizmetlerine erişim kadınların cinsel ve üreme sağlığında hayati öneme sahiptir. Bu yüzden toplumsal cinsiyete duyarlı kent politikaları (bütçeleme, konut, kreş, toplu taşıma, vb.) kadınların kent hayatına daha etkin katılımında belirleyici rol oynar. Ancak, bu uygulamaların olumlu sonuç verebilmesi için farklı kadınların deneyim ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekir. Sadece çekirdek aileyi merkeze alan ve kadını da bu ekseninde konumlayan kent politikalarının birçok kadın için -bekâr anneler, yalnız yaşayanlar, engelliler, yaşlılar, eşcinsel ve trans kadınlar, vd.- dışlayıcı ve engelleyici sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

Güvenlik Ekseninde Kamusal Mekânların Cinsiyeti

Kadınlar için en yaşanabilir kentler listelerinin ölçütlerinden biri kamusal mekânlarda kadınların cinsel taciz ve saldırıya uğrama oranlarıdır. Birleşmiş Milletler'in (BM) 2017 yılında dünyanın farklı şehirlerinden çözüm örneklerini bir araya getirdiği "Safe Cities and Safe Public Spaces" (Güvenli Kentler ve Güvenli Kamusal Mekânlar) adlı rapor bu sorunun tüm dünya kentlerinin ortak problemi olduğunu ortaya koymuştur (3). Kadınların kamusal mekânlarda karşılaştıkları olaylar kadınların kentleri erkeklere göre ne kadar farklı ve olumsuz deneyimlediklerinin en belirgin göstergelerinden biridir. Örneğin, Avrupa Birliği ülkeleri kapsamında 2014 yılında yapılan araştırma kadınlara yönelik fiziksel şiddet vakalarının yüzde 30'unun ve cinsel şiddet vakalarının yüzde 16'sının bar, kulüp, disko ve diğer kamusal mekânlarda gerçekleştiğini saptamıştır (4). Ayrıca, Kahire ve Delhi gibi şehirlerde toplu taşıma araçları ve parklar kadınların

cinsel taciz ve saldırıya uğrama riskinin yüksek olduğu yerlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek ve kadına yönelik şiddetle mücadele etmek için çalışmalar yürütüp eğitimler veren dünyaca ünlü aktivist araştırmacı Jackson Katz'ın izleyicilere yönelttiği "cinsel saldırıya uğramamak için ne gibi önlemler alıyorsunuz?" sorusuna aldığı cevaplar durumun vahametini gözler önüne serer. Katz'ın 2006 yılında yayınladığı Macho Paradox (Maço Paradoks) kitabındaki liste (Tablo 1) erkeklerin bu konuyu hiç düşünmemelerine karşın

kadınların günlük hayatlarının her adımında aldıkları sayısız önlemi tek tek sıralamasıyla ortaya çarpıcı bir tablo çıkarır (5). Burada konumuz açısından dikkat çekici nokta, kadınların cinsel saldırıya karşı aldıkları önlemlerin çoğunu tehlike arz eden kamusal mekânlardan kaçınmak ve dışarıdayken erkeklerden gelecek herhangi bir taciz ve saldırı ihtimalini engellemek için önceden aldıkları tedbirlerin oluşturmasıdır.

Cinsel saldırıya uğramamak için ne gibi önlemler alıyorsunuz?

Erkekler

Hiçbir şey. Bunu düşünmem

Kadınlar

Anahtarlarımı potansiyel silah olarak [elimde] tutarım
Arabaya binmeden önce arka koltuğu kontrol ederim
Daima cep telefonu taşıırım
Geceleri yürüyüşe/koşuya çıkmam
Sıcak gecelerde bile uyurken pencereleri kaparım
İçkiyi fazla kaçırmamaya özen gösteririm
İçkimi bir yere bıraktıktan sonra asla alıp tekrar içmem
İçkimin önümde bardağa döküldüğünden emin olurum
Büyük bir köpek alırım
Biber gazı spreyi taşıırım
Telesekreterimde erkek ses kaydı bulundururum
Aracımı iyi ışıklandırılmış alanlara park ederim
Asla kapalı otoparkları kullanmam
Asansörlere yalnız bir erkekle ya da bir erkek grubuyla binmem
İşten eve dönerken rotamı değiştiririm yapılar
Ne giydiğime dikkat ederim
Otoyol dinlenme tesislerini kullanmam
Eve alarm taktırım
Yürüyüş yaparken kulaklık takmam
Gündüzleri bile ağaçlık alanlardan uzak dururum
Asla zemin kat dairesi kiralamam
Sadece arkadaş grubuyla dışarı çıkarırım
Ateşli bir silah alırım
Daima ilk randevuda erkeklerle kamusal alanlarda buluşurum
Yanımda taksi paramın olduğundan emin olurum
Sokakta erkeklerle asla göz teması kurmam
[Onlardan korkmadığımı belli etmek için] Sokakta erkeklere dik dik bakarım
Nereye gittiğimi/gideceğimi aileme haber veririm
Kapı ve pencereler için ekstra kilit taktırım
Evden ayrılmadan önce garaj kapısının tamamen kapanmasını beklerim
Garaja girdikten sonra arabadan çıkmadan önce garaj kapısının tamamen kapanmasını beklerim
Arabaya biner binmez kapıları kilitlerim

Ancak, kamusal mekânların güvenliğini kadınların bu mekânları rahatça ve korku duymadan kullanmasından ibaret görmek kadınların kentle ilişkilerini anlamak açısından oldukça yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Kamusal mekânlarda güvenliğin sağlanmaması sonucunda kadınlar kent hayatının sağladığı imkânlardan kısıtlı düzeyde faydalanırlar; çünkü kadınlar yaşadıkları şehirlerde istedikleri gibi dolaşamadıkları gibi şehrin birçok yerini de istedikleri zaman kullanamazlar. Bunun nedeni kimi zaman bazı bölgelerin ya da mekânların kadınlar için tehlikeli olarak görülmesiyle kimi zaman da şehir içi toplu taşıma araçlarının yetersizliği ya da pahalı veya güvensiz olması olabilir. Bu açıdan kentlerde güvenlik sorunu aynı zamanda bir erişim problemidir. Örneğin, daha önce sözünü ettiğim BM raporundaki Vietnam'ın en büyük şehirlerinden birinde çalışan üniversite yetkilisinin sözleri bu durumu özetler: "Genç kadınlar dışarı çıkmaktan ve kamusal alanlarda gezmekten korktukları için hizmetlere ve öğrenime erişimleri sınırlı kalır. Cinsel taciz ve şiddetin mağdurların üzerinde önemli zihinsel ve duygusal etkisi vardır. Kimi zaman genç kadınlar bu olayları tecrübe etmeyebilirler, ancak akranlarının paylaştığı tecrübeleri dinlemek ya da gazetelerdeki vakalar korkmalarına neden olur."(6).

Kadınların Kentle İlişkisinde Ataerkil Cinsiyetçi Kültürün Rolü

Bu noktada kadınların kentle ilişkisinde 'erişim' sorununu biraz daha derinleştirmek istiyorum. Kadınların kent hayatına katılımının önündeki engeller sadece kent planlaması ve yönetimi düzeyinde kavranamaz; bu durum aynı zamanda ataerkil toplum yapısının ürettiği ataerkil cinsiyetçi söylem ve pratiklerle yakından ilgilidir. Yazının başında bahsettiğim en tehlikeli megakentler sıralamasının ölçütlerinden biri zararlı kültürel pratiklerdir. Burada kastedilen özellikle Orta Doğu, Güney Asya ve Afrika gibi bölgelerde başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde kültürel pratik olarak varlığını sürdüren kadın sünneti, çocuk yaşta ve zorla evlendirme, bebeğin cinsiyetinden dolayı öldürülmesi gibi kadın düşmanı uygulamalardır. Bu tür geleneklerin günümüzde daha sık gelişmemiş toplumlarda ve/ya kırsal alanlarda hüküm sürdüğünü varsaymak oldukça yaygın bir eğilimdir. Oysaki bugün dünya nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı ve göçmenlerin gittikleri yerlerde bu tür kültürel inanış ve

pratikleri sürdürmekte istekli oldukları düşünüldüğünde bu varsayımın oldukça yanıltıcı ve gerçeklikten uzak olduğu görülecektir. Örneğin, bu konuda İstanbul'un en tehlikeli megakentler sıralamasında 8. sıraya yerleşmesinde özellikle ülkemizde yaygın olan ve son yıllarda giderek artan çocuk yaşta ve zorla evliliklerin etkili olduğunu tahmin etmek zor değil. Dolayısıyla, kadınların kent güvenliklerinin sağlanması için kadın düşmanı pratiklerle mücadele edilmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

Ancak, ben bu yazıda kadınların kentle ilişkisini ele alırken "zararlı kültürel pratikler" temasını genişletmekten yanayım; çünkü ataerkil sistemden beslenen toplumsal ve kültürel normlar kadınların kent hayatına erişimlerinde belirleyici bir rol oynarlar. Farklı kuşaklardan kadınların kamusal mekân deneyimlerini incelediğim doktora araştırmamın ortaya çıkardığı en temel sonuçlardan biri, toplumda her zaman bir endişe kaynağı olarak görülen kadının dışarıya yani kamusal alana çıkışının evin kapısında başladığıdır (7). Kadınlar evden çıkarken çoğu zaman anne babasından, evliyse de eşinden izin almak, kiminle nereye gittiğini açıklamak, ne giydiğine dikkat etmek zorundadır. Oturduğu mahalleye bağlı olarak kimi zaman aynı sokaktan üst üste geçmemeye ya da geç saatlerde eve dönerken görülmemeye özen gösterir. Benzer şekilde, kadınların sokakta gülmesi, kahkaha atması, şortla ya da hamileyken gezmesi, sigara içmesi hoş karşılanmaz. Bu tür davranışlara şüpheyle bakılır; çünkü toplumumuzda "makbul kadın" en çok da sokakta belli olur. Bütün bu örnekler kadınların kent hayatına katılımını engelleyen ya da kısıtlayan geleneksel cinsiyet normlarına dayalı toplumsal ve kültürel pratiklerdir. Bu yüzden, kadınların kent hayatına etkin katılımlarını sağlamaya yönelik erişim ve güvenlik tartışmaları aynı zamanda bu tip ataerkil kısıtlayıcı kültürel pratikleri de dikkate almalıdır.

Bir Özgürleşme Alanı Olarak Kentler

Buraya kadar yürüttüğüm tartışmanın bütününden kadınların kentle ilişkilerinin engellemeler ve kısıtlamalar üzerinden geliştiği ve kamusal mekânların kadınlar için fiziksel ve cinsel şiddet riski taşıdığı sonucu çıkar. Peki, kadınların kentle ilişkisi bundan ibaret midir? Diğer bir deyişle, kentler kadınlar için sadece korku ve endişe alanları olarak mı görülmelidir?

Kent güvenliği kadınlar için şüphesiz temel problemlerden biridir; fakat kadınların kent deneyimini sadece bu noktaya odaklanarak incelemek kent hayatının aynı zamanda özgürlük ve olanaklar taşıdığını gözden geçirir. Kadınlar ataerkil toplumsal sistem içinde hem özel hem kamusal alanlarda şiddete ve kötü muameleye uğramaktadır. Dolayısıyla, bu iki alan birbirinden bağımsız ele alınarak kadınların kentle ilişkisi anlaşılabilir. Kadınların güvenliği konusu sadece sokaktaki güvenliğin sağlanmasından ibaret değildir; sokakların tekinsizliğine karşın evlerin kadınlar için güvenli olduğu varsayımı aile içi şiddeti görmezden gelir ve ciddi bir eksiklik taşır. Oysaki bu anlamda kent kadınlar için bir imkânlılık da taşır. Örneğin, kentte yaşayan kadınların şiddete karşı savunma ve mücadele araçlarına erişim imkânları daha yüksektir. Aynı zamanda eğitime ve iş hayatına katılım ya da sağlık hizmetlerine erişim - bütün kısıtlılıklarına rağmen - kadınlar için kent hayatının sunduğu imkânlardır.

Ayrıca, küçük şehirde ya da taşrada bir süre yaşamış her kadın bilir ki dışarıda anonim olmak büyük bir özgürlüktür; çünkü tanıyan, izleyen ve kontrol eden bakışların altında yaşamak en hafif ifadeyle yorucu ve kısıtlayıcı bir deneyimdir (8). Kent hayatı sokakta kalabalığa karışarak anonim olma ve tanıdık gözlerden kaybolma imkânı verir. Bu tür bir bakış açısı kadınların kent hayatındaki konumunu sürekli tehlike altında, mağdur ve edilgen olmaktan çıkararak onları kenti deneyimleyen aktif özneler olarak görmenin yolunu açar. Feminist kent tarihi çalışmalarının da gösterdiği üzere, kadınlar bütün engellemelere, yasaklara ve tehlikelere rağmen modern kentlerin sokaklarında dolaşmış, kamusal mekânları kendilerine özgü şekillerde kullanmışlardır. Yakın zamanda Türkçeye kazandırılan, kadınların kenti deneyimleme hikâyelerini anlatan Flanöz (Flaneuse) kitabı tam da bu tarihin gün yüzüne çıkarılmasının ürünüdür (9). Modernitenin tarihi erkek figürü flanöre (flaneur) karşı bir kadın gezgin olarak flanöz kadınların kentle olan ilişkilerinin dışlanmadan ibaret olmadığını, aynı zamanda bir kenti sahiplenme ve kendine mal etme hikâyesi olduğunu gözler önüne serer. Bu anlamda sokaklarda, caddelerde özgürce ve korkmadan yürümek en temel kent hakkı olarak düşünülmelidir: "Bırakın yürüyeyim. Bırakın kendi hızımda ilerleyeyim. Bırakın hayatın içimde, etrafımda dolaşmasını hissedeyim. Bana heyecanlı olaylar verin. Bana beklenmedik dönemeçleriyle köşebaşları verin. Bana tekinsiz kiliseler, güzel vitrinler ve uzanabileceğim parklar verin. Şehir sizi heyecandırır; bir işe başlamanıza, hareket etmenize, düşünmenize, istemenize, bağlanmanıza alan açar. Şehir, hayatın ta kendisidir" (10).

Notlar

1. Burada "kent hakkı" kavramını Henri Lefebvre'nin 1960'lı yılların sonuna doğru geliştirdiği radikal paradigmaya referansla kullanıyorum. Buna göre, en basit şekliyle ifade edecek olursak, kentte yaşayan insanların kent mekânlarını kullanma haklarının yanında kendi ihtiyaçlarına göre bu mekânları şekillendirme ve değiştirme hakları da vardır. Bkz. Henri Lefebvre, "Kent Hakkı", çev. Gizem Aksuner ve Julia Struz, Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi / Cilt. 9, Sayı. 36 (Güz, 2011): ss. 140-152.
2. Thomson Reuters Foundation Annual Poll, "The World's Most Dangerous Megacities for Women 2017," <http://poll2017.trust.org/>
3. UN Women, "Safe Cities and Safe Public Spaces: Global Results Report" (2017): <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/10/safe-cities-and-safe-public-spaces-global-results-report>
4. European Union Agency for Human Rights, "Violence against women: An EU-wide survey," Main Results Report (2014): <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/violence-against-women-easy-read>
5. İngilizce'den Türkçeye çevirisi bana ait.
6. UN Women, "Safe Cities and Safe Public Spaces" (2017), s.4.
7. Selda Tuncer, Women and Public Space: Gender, Modernity and Urban Experience (London: I.B.Tauris, 2018).
8. Kentin kadınlar için bir özgürlük ve olasılıklar alanı olarak düşünülmesinde Elizabeth Wilson'ın çalışmalarının büyük bir etkisi olmuştur. Bkz. Wilson, The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder and Women (London, California: Univ. of California Press: 1992).
9. Laura Elkin, Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar (İstanbul: Nebula Kitap, 2018).
10. Flanöz kitabının arka kapak yazısından alınmıştır.

TESEV

Copyright © Aralık 2018 Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

TESEV bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne teşekkür eder.